

Nr 41.

Utlåtande i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändrad lydelse av 43 kap. 11 § och 46 kap. 11 § rättegångsbalken, dels o c k i ämnet väckta motioner.

Genom en den 30 april 1953 dagtecknad, till lagutskott hänvisad proposition, nr 231, vilken behandlats av första lagutskottet, har Kungl. Maj:t under återopande av propositionen bilagda, i statsrådet och lagrådet förda protokoll föreslagit riksdagen att antaga följande vid propositionen fogade förslag till

L a g

om ändrad lydelse av 43 kap. 11 § och 46 kap. 11 § rättegångsbalken.

Härigenom förordnas, att 43 kap. 11 § och 46 kap. 11 § rättegångsbalken skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

(Nuvarande lydelse.)

(Ändrad lydelse.)

43 kap.

11 §.

Huvudförhandlingen skall — — — kan ske.

Återupptages målet till slutlig handläggning inom två veckor från dagen för första förhandlingens avslutande och hava de domare, som då sitta i rätten, övervarit den tidigare handläggningen, må huvudförhandlingen fortsättas. I annat fall skall ny huvudförhandling hållas.

Återupptages målet till slutlig handläggning inom två veckor från dagen för första förhandlingens avslutande, må huvudförhandlingen fortsättas. I annat fall skall ny huvudförhandling hållas, där ej i synnerligen vidlyftigt mål rätten med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller annan särskild omständighet finner synnerliga skäl att i stället fortsatt huvudförhandling hålles.

Till uppskjuten — — — hans utevaro.

46 kap.

11 §.

Huvudförhandlingen skall — — — är nödvändigt.

Återupptages målet till slutlig handläggning inom två veckor från

(Nuvarande lydelse.)

dagen för första förhandlingens avslutande och hava de domare, som då sitta i rätten, övervarit den tidigare handläggningen, må huvudförhandlingen fortsättas. I annat fall skall ny huvudförhandling hållas.

Till uppskjuten — — — i 45 kap. 15 § sägs.

(Ändrad lydelse.)

dagen för första förhandlingens avslutande, må huvudförhandlingen fortsättas. I annat fall skall ny huvudförhandling hållas, där ej i synnerligen vidlyftigt mål rätten med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller annan särskild omständighet finner synnerliga skäl att i stället fortsatt huvudförhandling hålles.

Denna lag träder i kraft dagen efter den då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling.

I samband med propositionen har utskottet till behandling förehaft två i anledning av densamma väckta motioner, nämligen nr 488 i första kammaren av herrar *Ewerlöf* och *Werner* samt nr 604 i andra kammaren av herrar *Cassel* och *Munktell*.

I motionerna, vilka är likalydande, hemställes, »att riksdagen, med avslag å Kungl. Maj:ts proposition nr 231, måtte för sin del antaga följande förslag till

Lag

om ändrad lydelse av 43 kap. 11 §, 45 kap. 3 § och 46 kap. 11 § rättegångsbalken.

Härigenom förordnas, att 43 kap. 11 §, 45 kap. 3 § och 46 kap. 11 § rättegångsbalken skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

43 kap.

11 §.

Huvudförhandlingen skall — — — kan ske.

Återupptages målet till slutlig handläggning inom två veckor från dagen för första förhandlingens avslutande, må huvudförhandlingen fortsättas. Är målet av sådan omfattning att handläggningen vid huvudförhandling beräknas kräva längre tid än sammanlagt fyra veckor, må huvudförhandlingen ock fortsättas vid senare rättegångstillfälle än nu sagts, om synnerliga skäl äro därtill; dock äligge rätten, när så sker, att till hovrätten göra anmälan därom med uppgift om anledningen till uppskovet. I annat fall skall ny huvudförhandling hållas.

Till uppskjuten — — — hans utevaro.

45 kap.

3 §.

Väckas samtidigt åtal mot någon för flera brott eller åtal mot flera för att hava tagit del i samma brott, skola åtalen handläggas i en rättegång, om ej rätten med hänsyn till utredningen och andra omständigheter finner särskild handläggning uppenbart vara lämpligare.

Även i — — — åter särskiljas.

Ej må — — — är tillämplig.

46 kap.

11 §.

Huvudförhandlingen skall — — — är nödvändigt.

Återupptages målet till slutlig handläggning inom två veckor från dagen för första förhandlingens avslutande, må huvudförhandlingen fortsättas. Är målet av sådan omfattning att handläggningen vid huvudförhandling beräknas kräva längre tid än sammanlagt fyra veckor, må huvudförhandlingen ock fortsättas vid senare rättegångstillfälle än nu sagts, om synnerliga skäl äro därtill; dock åligge rätten, när så sker, att till hovrätten göra anmälan därom med uppgift om anledningen till uppskovet. I annat fall skall ny huvudförhandling hållas.

Till uppskjuten — — — i 45 kap. 15 § sägs.

Denna lag träder i kraft dagen efter den då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling.»

Beträffande de skäl, som ligger till grund för det i propositionen framlagda förslaget, ävensom i fråga om de skäl, vilka motionärerna anfört till stöd för sin hemställan, får utskottet, i den mån redogörelse därför icke lämnas här nedan, hänvisa till propositionen och motionerna.

Inledning.

Nyligen gjorda erfarenheter från några mycket omfattande rättegångar har föranlett kritik av vissa bestämmelser i nya rättegångsbalken. Särskilt har man riktat anmärkning mot att domstolarna kan bli nödsakade att upprepa vidlyftiga rättegångar, om det blir erforderligt med uppskov under mera än två veckor på grund av att en tilltalad eller någon ledamot av rätten är sjuk eller eljest förhindrad deltaga i rättegången. Denna fråga har upptagits till behandling i en inom justitiedepartementet upprättad promemoria. Över promemorian har efter remiss yttranden avgivits av Svea hovrätt, Göta hov-

rätt och riksåklagarämbetet ävensom styrelserna för föreningarna Sveriges häradshövdingar och Sveriges stadsdomare samt för Sveriges advokatsamfund. Riksåklagaren har vid sitt yttrande fogat yttranden från ordförandena i föreningarna Sveriges landsfogdar, Sveriges landsfiskaler och Sveriges stadsfiskaler.

Gällande bestämmelser.

Rättegången är enligt nya rättegångsbalken i samtliga instanser präglad av grundsatserna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration. Rättegångens muntlighet innebär att det material som skall utgöra grundval för domen skall framläggas för rätten i muntlig form. På detta muntligen framlagda material skall avgörandet omedelbart grundas. För att detta skall vara möjligt erfordras att den förhandling, vid vilken materialet framlägges, kan slutföras vid ett enda rättegångstillfälle eller i vart fall vid rättegångstillfällen, som ligga varandra så nära i tiden att rättens uppfattning om vad som förekommit ännu är ogrumlad, när målet avgöres. En viktig förutsättning härför är att denna förhandling, som i rättegångsbalken kallas huvudförhandling, vederbörligen förberedes. Detta sker i brottmål i regel vid en av polismyndighet eller åklagare ledd förundersökning, i tvistemål däremot under en av rätten ledd muntlig eller skriftlig förberedelse.

I 17 kap. 2 § och 30 kap. 2 § rättegångsbalken stadgas, lika för tvistemål och brottmål, att dom skall, om huvudförhandling ägt rum, grundas å vad som förekommit vid huvudförhandlingen; i domen må ej deltaga domare, som ej övervarit hela huvudförhandlingen. På grund av hänvisningar i 17 kap. 12 § och 30 kap. 10 § gäller vad sålunda stadgats om dom också om slutligt beslut, d. v. s. beslut, varigenom rätten på annat sätt än genom avgörande av den anhängiggjorda saken skiljer denna från sig.

Stadganden om huvudförhandling har givits i 43 kap. såvitt angår tvistemål och i 46 kap. såvitt angår mål, vari föres allmänt åtal. Rörande övriga brottmål ges stadganden i 47 kap. väsentligen genom hänvisningar till 46 kap.

Enligt 43 kap. 11 § och 46 kap. 11 § gäller såsom allmän regel för såväl tvistemål som brottmål, att huvudförhandling såvitt möjligt skall fortgå utan avbrott. Påbörjad huvudförhandling får uppskjutas endast under vissa särskilt angivna förutsättningar. Först nämnes de fall då huvudförhandling ägt rum enligt 3 § första stycket i nämnda båda kapitler. I dessa fall har det egentligen förelegat hinder för huvudförhandling, men denna har påbörjats därför att man kunnat antaga att förhandlingen skulle kunna fortsättas vid senare rättegångstillfälle utan ny huvudförhandling och dessutom en uppdelning av förhandlingen funnits kunna ske utan olägenhet för utredningen. Det har således då redan från början avsetts att målet skulle slutföras vid ett senare rättegångstillfälle. Vidare må uppskov meddelas, om efter handläggningens början nytt viktigt skäl anförts eller kännedom vunnits om nytt viktigt bevis eller rätten eljest finner det oundgängligen erforderligt

för utredningen. Uppskjutes huvudförhandlingen, skall den återupptagas, så snart lämpligen kan ske. För brottmål stadgas dessutom (46 kap. 11 §), att om den tilltalade är häktad, förhandlingen skall återupptagas inom en vecka från dagen för föregående förhandlings avslutande eller, då han häktats därefter, från dagen för hans häktande, om ej på grund av särskilda omständigheter längre uppskov är nödvändigt.

Om uppskov meddelas, kan den vidare handläggningen bli antingen en fortsatt huvudförhandling eller en ny huvudförhandling. Härom stadgas i andra stycket av 43 kap. 11 § och 46 kap. 11 §:

»Återupptages målet till slutlig handläggning inom två veckor från dagen för första förhandlingens avslutande och hava de domare, som då sitta i rätten, övervarit den tidigare handläggningen, må huvudförhandlingen fortsättas. I annat fall skall ny huvudförhandling hållas.»

Som framgår av den i det föregående lämnade redogörelsen får uppskov i de i 43 kap. 3 § och 46 kap. 3 § nämnda fallen ej meddelas, såvida det ej kan antagas, att den fortsatta handläggningen kan ske vid fortsatt huvudförhandling. Skillnaden mellan fortsatt och ny huvudförhandling framgår av 43 kap. 13 § och 46 kap. 13 §, vilka har följande lydelse:

»Vid fortsatt huvudförhandling skall målet företagas i det skick, vari det förelåg vid den tidigare handläggningens slut.

Vid ny huvudförhandling skall målet företagas till fullständig handläggning. Har bevis upptagits vid tidigare handläggning, skall beviset upptagas ånyo, om sådant upptagande finnes vara av betydelse i målet och hinder därför ej föreligger. Då bevis ej upptages ånyo, skall beviset förebringas genom protokoll och andra handlingar rörande bevisupptagningen.»

Departementspromemorian.

I departementspromemorian uttalas att kritiken mot tvåveckorsregeln i 43 kap. 11 § och 46 kap. 11 § särskilt avsett den situation som uppkomme, om i ett mycket vidlyftigt mål ett avbrott av en eller annan anledning — t. ex. domares eller parts sjukdom — måste ske, när endast en mindre del av handläggningen återstode, eller om i ett sådant mål rätten uppsköte handläggningen för särskild utredning genom sakkunnig — läkarundersökning, blodprov, kriminalteknisk undersökning — och avbrottet härför måste bli något längre än två veckor, eller om det bleve erforderligt med mer än ett uppskov och målet icke kunde upptagas till slutlig handläggning inom två veckor från första förhandlingens avslutande. Även med beaktande av de möjligheter till begränsning av förhandlingen, som enligt lag finns vid ny huvudförhandling, kunde en sådan i nu avsedda fall innebära besvär, kostnader och andra olägenheter, som knappast stode i rimlig proportion till vad som vunnes genom en upprepning och som därför måste te sig stötande.

Det syntes på grund härav böra övervägas, anföres vidare i promemorian, om det icke vore möjligt att något lätta på ovillkorligheten hos förevarande tidsgräns.

Såsom en lämplig lösning anges i promemorian att, med bibehållande av huvudregeln i 43 kap. 11 § andra stycket och 46 kap. 11 § andra stycket, därtill foga ett stadgande av innehåll, att huvudförhandling må fortsättas, även om handläggningen återupptages senare än inom två veckor från dagen från första förhandlingens avslutande, under förutsättning att rätten med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter finner synnerliga skäl därtill. Om förutsättningarna för undantagsregelns tillämpning uttalas i promemorian:

Målets vidlyftighet bör väl icke i och för sig anses utgöra en sådan särskild omständighet som kan motivera att man underlåter att efter ett längre uppskov än två veckor företaga målet till ny huvudförhandling. Ju vidlyftigare målet är, desto större anledning kan tydligen föreligga att kräva en sammanhängande handläggning utan långa uppskov. Men för den händelse det vidlyftiga målet tilldelats särskild domare eller domstolsavdelning som utslutande arbetsuppgift, är tydligen risken mindre för att ett uppskov som är något längre än två veckor skall föranleda att rättens minnesbild av tidigare framlagt processmaterial blir utsuddad, och därför bör det ej vara utslutet att tillämpa undantagsregeln även beträffande vidlyftiga mål. Som förut antytts har det främst varit risken för nödtvungna avbrott i vidlyftiga mål som ansetts föranleda behov av undantagsregeln.

Det framhålles uttryckligen i promemorian att det bör vara en förutsättning för fortsatt huvudförhandling också vid längre uppskov att alla domarna övervarit den tidigare förhandlingen. Med hänsyn till stadgandet i 17 kap. 2 § och 30 kap. 2 § att domare, som ej övervarit hela huvudförhandlingen, ej må delta i domen, har det dock ej ansetts vara erforderligt med särskild föreskrift härom. Det uttalas vidare att det ifrågasatts att i annat hänseende göra undantagsregelns tillämplighet beroende av domstolens sammansättning och t. ex. ej tillåta överskridande av tvåveckorstiden om nämnd deltager i handläggningen. Något behov av en sådan regel föreligger emellertid ej enligt promemorian. Däri understrykes slutligen att undantagsstadgandet givetvis bör tillämpas mycket restriktivt och att det alltid bör vara en förutsättning att fortsatt huvudförhandling icke medför påtagliga olägenheter i jämförelse med ny huvudförhandling.

Den föreslagna ändringen föreslås böra genomföras så snart som möjligt.

Promemorian är åtföljd av förslag till lag om ändrad lydelse av 43 kap. 11 § och 46 kap. 11 § rättegångsbalken.

Yttrandena över promemorian.

I samtliga yttranden över promemorian tillstyrks i princip en jämkning av tvåveckorsregeln. Av flera remissinstanser framhålles emellertid betydelsen av att grunderna för den nya rättegångsordningen icke rubbas; de nya reglerna böra därför betraktas som rena undantagsbestämmelser för sådana fall där avsteg från tvåveckorsregeln är ofrånkomligt. En närmare redogörelse för remissyttrandena återfinnes i propositionen å s. 10—16.

Departementschefen.

Vid remiss till lagrådet av ett inom justitiedepartementet upprätiat förslag till lag i ämnet anförde *föredragande departementschefen, statsrådet Zetterberg*, bl. a. följande.

»Under den tid av drygt fem år som förflutit sedan vår nya rättegångsordning trädde i tillämpning har de huvudgrunder på vilka den bygger vunnit en allt mera allmän anslutning. Även de som vid reformens genomförande var kritiskt inställda har övertygats om dess fördelar, och det torde numera bland dem som har att i det praktiska livet tillämpa rättegångsordningen knappast finnas någon som önskar det gamla systemet åter. En naturlig sak är emellertid att en så omfattande och delvis djupt ingripande reform icke kan i alla delar redan från början vara så utformad att det icke efter någon tid visar sig erforderligt med vissa jämkningar i detaljfrågor. Önskemål om dylika jämkningar framfördes ganska snart efter reformens ikraftträdande, och när det ansågs att tillräcklig erfarenhet vunnits tillkallades år 1951 särskilda sakkunniga — 1951 års rättegångskommitté — för att verkställa en översyn. I direktiven för kommittén uttalades att de grundprinciper på vilka den nya rättegångsordningen vilade befunnits riktiga och att de icke finge underkastas någon omprövning. Huvudsynpunkterna vid utredningen borde i stället vara att utan eftersättande av rättssäkerhetens krav eftersträva praktiska förenklingar och förbättringar. Kommittén, vars arbete fortgår, har avlämnat ett flertal förslag i skilda ämnen som delvis redan föranlett lagstiftning. På framställning har kommittén erhållit tillstånd att inom kort till tryckning avlämna ett delbetänkande med ytterligare ändringsförslag.

Med anledning av den diskussion som på sista tiden uppkommit i frågan, huruvida den nya rättegångsordningen är lämpligt utformad med hänsyn till handläggningen av särskilt vidlyftiga mål, har jag under hand uppdragit åt rättegångskommittén att särskilt undersöka hur därmed kan förhålla sig och att framlägga förslag till eventuellt erforderliga lagändringar och andra åtgärder. Enligt vad kommitténs ordförande uppgivit för mig har kommittén vid ett nyligen hållet sammanträde haft en ingående överläggning i ämnet och diskuterat skilda däri ingående problem. För att icke förrycka kommitténs arbetsprogram och fördröja det nyss nämnda planerade betänkandet har kommittén emellertid sett sig nödsakad att något uppskjuta den fortsatta behandlingen av frågan om de vidlyftiga målen. Av denna anledning har jag låtit inom departementet utreda om några åtgärder beträffande dessa borde skyndsamt vidtagas och, därest de krävde lagstiftning, föranleda proposition redan vid vårsessionen av årets riksdag.

I den departementspromemoria, som i enlighet härmed upprättats, framlägges förslag till vissa ändringar i de lagrum i rättegångsbalken som reglerar frågan om förutsättningarna för hållande av fortsatt huvudförhandling. Nu gäller, att om uppskov meddelas i mål som upptagits till huvudförhandling, målet skall återupptagas till slutlig handläggning vid fortsatt huvudförhandling inom två veckor från dagen för

första förhandlingens avslutande. Överskrides denna tid av två veckor skall ny huvudförhandling hållas, vilket i princip innebär att hela huvudförhandlingen får tagas om från början. Denna tvåveckorsregel föreslås jämkad så att rätten även om tvåveckorsfristen överskrides i särskilda undantagsfall skall få handlägga målet vid fortsatt huvudförhandling och således slippa omtagningen. Förutsättning härför skall vara att rätten med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter finner synnerliga skäl därtill.

Det är enligt min mening uppenbart att de grundläggande principerna för vår nya rättegångsordning bör lämnas orubbade, något som jag också framhållit i direktiven för 1951 års rättegångskommitté. För en rättegångsordning med dessa grundprinciper är det ett livsvillkor att långa och upprepade uppskov undvikas. Sådana leder till långsamhet i rättskipningen och ökad skriftlighet, hindrar tillämpningen av en fri bevisprövning och medför säkerligen drygare kostnader både för de enskilda parterna och för det allmänna. Bestämmelserna om uppskov under huvudförhandling måste därför vara synnerligen restriktiva. Ur dessa synpunkter har man att se den nyssnämnda s. k. tvåveckorsregeln. Denna innebär emellertid ej i första hand en begränsning av uppskovens antal och längd, ehuru den hindrar att ett uppskov kan meddelas på mera än två veckor och att, om flera uppskov förekommer, dessas sammanlagda längd, mellanliggande huvudförhandlingsdagar inräknade, överstiger två veckor. Regeln begränsar i stället den tid som må förflyta från avbrottet i huvudförhandlingen eller, om flera uppskov förekommit, från det första avbrottet till återupptagandet av målet till slutlig handläggning.

Denna konstruktion har uppenbarligen vissa svagheter och gör att regeln kan komma att verka mycket ojämnt. Ett par exempel må nämnas. Om uppskov meddelas endast en gång, kan uppskovet få räcka två veckor. Därest först ett uppskov göres under fyra dagar och därefter huvudförhandling hålles under sex dagar samt nytt uppskov blir nödvändigt, kan detta få bli endast av ett par dagars varaktighet (den exakta längden kan anges endast under förutsättning att man vet hur mellankommande sön- och helgdagar infaller). Och om efter ett första uppskov på en dag huvudförhandling hållits under minst tio dagar, kan överhuvud ej vidare uppskov meddelas.

Riskerna är uppenbarligen mycket stora att i en exceptionellt vidlyftig process två eller flera avbrott i huvudförhandlingen, om ock helt korta, kan bli erforderliga med så långt mellanrum att tvåveckorsregeln omöjliggör fortsatt huvudförhandling. Skulle det kritiska avbrottet inträffa mot slutet av huvudförhandlingen, skulle tydligen olägenheterna av en upprepning från början av denna kunna bli synnerligen betydande. Tvånget till upprepning kan, framför allt om det sista avbrottet varit helt kort, te sig som en oförsvarlig formalism. En återupprepning i en dylik situation av huvudförhandlingen måste man därför söka undvika, om detta överhuvud taget är möjligt utan att äventyra de förut berörda grundprinciperna för vår rättegångsordning. Som nämnts i redogörelsen för gällande rätt medger lagen

nu den förenklingen att bevis, som upptagits vid den tidigare förhandlingen behöver *upptagas* ånyo vid den nya huvudförhandlingen endast om sådant upptagande finnes vara av betydelse i målet och hinder därför ej föreligger. Då bevis ej upptages ånyo, skall beviset *förebringas* genom uppläsning av protokollsanteckningar och andra handlingar rörande bevisupptagningen. Denna förenklingsregel är uppenbarligen ej tillräcklig. Någon möjlighet att underlåta sakframställning ges ej och uppläsningen av t. ex. vittnesutsagorna ur protokollet kan bli mycket tidsödande och tröttande, särskilt om upptagning därav skett genom stenogram eller fonogram.

Det förslag till lösning som framlagts i promemorian och som i princip vunnit anslutning från remissmyndigheternas sida synes mig anvisa en framkomlig väg att, i avbidan på rättegångskommitténs allmänna översyn av frågan om behandlingen av vidlyftiga mål, komma till rätta med problemen. I vissa yttranden har mot förslaget sådant det utformats i den vid promemorian fogade lagtexten riktats den anmärkningen, att det ej vore tillräckligt restriktivt och att det ej med erforderlig tydlighet avgränsade de mål, vari undantagsregeln skulle få tillämpas. Som exempel må nämnas att styrelsen för stadsdomarföreningen avvisat tanken på en undantagsregel av allmän räckvidd, ehuru styrelsen förklarar sig kunna godtaga en sådan för mål av synnerlig vidlyftighet. Också styrelsen för advokatsamfundet och riksåklagarämbetet har framställt krav på garantier mot en alltför vidsträckt tillämpning av undantagsregeln. Det av riksåklagarämbetet väckta förslaget att man borde föreskriva skyldighet för domstol att i varje särskilt fall till närmast högre instans anmäla, när undantagsregeln toges i bruk, anser jag mig dock icke kunna biträda. Jag kan därvid åberopa väsentligen samma skäl som föranledde att ett liknande förslag om anmälningskyldighet vid längre uppskov med meddelande av dom avvisades vid nya rättegångsbalansens tillkomst.

I promemorian anföres att måls vidlyftighet icke i och för sig kan anses utgöra en sådan särskild omständighet som kan motivera att man underlåter att efter ett längre uppskov än två veckor företaga målet till ny huvudförhandling, eftersom det är desto större anledning att kräva en sammanhängande handläggning utan långa uppskov ju vidlyftigare målet är. Det framhålles emellertid också att under särskilda omständigheter, såsom att målet tilldelats särskild domare eller domstolsavdelning, risken kan vara mindre för att ett något längre uppskov föranleder att rättens minnesbild av det framlagda materialet blir mindre skarp. Olägenheterna av tvåveckorsregeln är dock så gott som uteslutande förknippade med mål av en alldeles särskild vidlyftighet. Jag anser därför att undantaget från regeln bör begränsas till att avse just vidlyftiga mål. De från stadsdomarhall framförda önskemålen torde därmed vara tillgodosedda. De farhågor som i övrigt anförts för en alltför vidsträckt tillämpning av undantagsregeln torde också med denna begränsning av regeln ha förlorat det väsentliga av sitt reella underlag. De mål som är av den vidlyftighet att undantagsregeln bör kunna bli tillämpad därå är nämligen lyckligtvis utomordentligt få. Och om

ett mål under alla förhållanden kräver handläggning vid huvudförhandling under flera månader, kan knappast någon större olägenhet vållas av att huvudförhandlingen på grund av uppskov jämlikt undantagsregeln förlänges ytterligare några veckor. Med den angivna begränsningen av undantagsregeln kommer den i några remissyttranden väckta frågan om regelns tillämpning i sinnesundersökningsfallen i allmänhet att förlora sin aktualitet. Undantagsregelns utformning i övrigt i promemorieförslaget anser jag mig kunna biträda med allenast någon formell jämkning.

I ett par yttranden har framställts erinringar i anledning av att i promemorieförslaget ej medtagits det nu stadgade villkoret för hållande av huvudförhandling att de domare som vid återupptagandet sitter i rätten övervarit den tidigare handläggningen. Då detta stadgande emellertid på skäl som anförts i promemorian uppenbarligen är överflödigt, finner jag ej anledning att på denna punkt frågå det remitterade förslaget.

Göta hovrätts förslag om en jämkning av stadgandet om tiden för meddelande av dom i mål mot häktad anser jag ej behöva upptagas i förevarande sammanhang utan kunna lämnas åt 1951 års rättegångskommitté att närmare utreda. Detsamma gäller det i ett par yttranden framförda förslaget om ändring av reglerna om handläggning i en rättegång av samtidigt väckta åtal.

Den föreslagna lagändringen torde böra träda i kraft snarast möjligt efter utfärdandet.»

Lagrådet.

Lagrådet yttrade.

»Förutsättningarna för uppskov med påbörjad huvudförhandling äro enligt nya rättegångsbalken starkt begränsade. Bestämmelserna härom, framför allt den s. k. tvåveckorsregeln i 43 kap. 11 § och 46 kap. 11 §, voro under förarbetena föremål för ingående prövning. För att de grundläggande principerna för den nya rättegångsordningen — muntlighet, koncentration och omedelbarhet — skulle kunna genomföras och upprätthållas fann man det angeläget att genom konkret utformade lagstadganden i hög grad inskränka möjligheterna till uppskov i rättegångsförfarandet sedan huvudförhandling påbörjats. Dessa stadganden äro alltså mycket betydelsefulla, och det är uppenbart att ändringar på detta område böra vidtagas endast om starka skäl kunna åberopas och efter grundligt övervägande av eventuella återverkningar på tillämpningen av nämnda huvudprinciper. En återgång, även i mindre skala, till den äldre rättegångsordningens uppskovssystem bör under alla förhållanden hindras.

Enligt det till lagrådet remitterade förslaget skall — i avbidan på en allmän översyn av frågan om behandling av vidlyftiga mål — tvåveckorsregeln i viss utsträckning kunna åsidosättas i sådana mål. Av departementschefens uttalanden framgår, att den föreslagna undantagsbestämmelsen i

avsedd att tillämpas endast i de fåtaliga fall där målet är av alldeles särskild vidlyftighet.

Det är otvivelaktigt att tvåveckorsregeln i rättegångar av ifrågavarande beskaffenhet är ägnad att medföra vissa praktiska svårigheter, och dess konsekvenser kunna säkerligen, såsom departementschefen utvecklat, i en del fall te sig mindre tilltalande. Mot tanken att en uppmjukning av regeln må vara önskvärd synes därför i princip intet vara att erinra. Men det ligger stor vikt uppå att uppmjukningen icke sker på sådant sätt att upprätthållandet av sagda grundprinciper äventyras.

Lagrådet har icke blivit övertygat om att ej det remitterade förslaget innefattar avsevärda risker i sådant hänseende. Syftet att tillåta avvikelser från tvåveckorsregeln blott i rena undantagsfall — då ett mål är av extraordinärt omfång — har icke kommit till uttryck i lagtexten. Undantagsbestämmelsen skall träda i tillämpning, när fråga är om ett »vidlyftigt» mål. Enligt vedertagen terminologi torde därmed snarast förstås mål av stor, men icke för den skull exceptionellt stor omfattning. Ej heller i övrigt synas förutsättningarna för rätt att frångå huvudregeln, så allmänt angivna som de äro, vara tillräckligt snävt avfattade. Det lägges helt i domstolens hand att bedöma, huruvida med hänsyn till särskilda omständigheter synnerliga skäl föreligga för att fortsatt huvudförhandling hålles i stället för ny sådan. Under dessa förhållanden måste befaras att man i praxis — förr eller senare — komme att göra bruk av undantagsbestämmelsen i ett vida större antal fall än som åsyftats och kan anses försvarligt. Sker så, kunna de indirekta skadeverkningarna, när det gäller upprätthållandet av den nya rättegångsordningens principer i stort, bliva betydande. Denna risk föreligger jämväl om förslaget skulle skärpas därhän att undantagsbestämmelsen finge avse allenast mål av *synnerlig* vidlyftighet. Såsom synnerligen vidlyftiga kunna lätteligen komma att betraktas även sådana mål av visserligen anseelig omfattning, för vilka bärande skäl att göra avsteg från nya rättegångsbalkens allmänna reglering av uppskovsmöjligheterna alldeles icke föreligga.

I hög grad betänkligt är ytterligare att, såsom styrelsen för Sveriges advokatsamfund under remissbehandlingen erinrat, man beträffande mål för vilka undantagsbestämmelsen skall gälla medgiver avvikelser från de vanliga uppskavsreglerna i snart sagt vilken utsträckning som helst, allenast med den inskränkning som följer av domstolens skälighetsprövning. En huvudförhandling skulle i ett vidlyftigt mål — oaktat just i ett sådant behovet av koncentration är särskilt framträdande — kunna uppskjutas gång efter annan och handläggning utan förnyat upptagande av processmaterialet äga rum vid en lång rad av skilda rättegångstillfällen, i likhet med vad som till men för rättskipningen ofta förekom under äldre rättegångsbalkens tid. Ej heller skulle någon begränsning av själva uppskovstiden gälla; månadslånga uppehåll mellan handläggningarna av målen bleve tänkbara. Att på detta sätt den nya rättegångsordningens grundläggande principer skulle kunna i realiteten helt åsidosättas lär vara tydligt. Särskilt måste den viktiga synpunkten beaktas, att med hänsyn till

de vidsträckta uppskovsmöjligheterna intresset att åstadkomma den omsorgsfulla förberedelse, som utgör betingelse för en koncentrerad handläggning, kan betänkligt försvagas. Den föreslagna lagändringen sträcker sig följaktligen jämväl i nu berörda avseende vida längre än de till stöd för densamma åberopade motiven förestava.

Det må tilläggas att de processuella olägenheter av tvåveckorsregeln, som kunna yppas i extraordinärt vidlyftiga mål och som lagförslaget avser att motverka, i stor utsträckning kunna undvikas genom utnyttjande av de resurser som redan gällande stadganden i rättegångsbalken ställa till förfogande. Lagrådet syftar här, beträffande tvistemål, på möjligheten att meddela deldom eller mellandom (17 kap. 4 och 5 §§, jfr ock 42 kap. 13 och 20 §§) ävensom att, sedan flera mål enligt 14 kap. 6 § förenats till handläggning i en rättegång, åter särskilja målen, samt, såvitt angår brottmål, på möjligheten att uppdelat handläggningen av flera åtal, som ej väckts samtidigt, på skilda rättegångar (45 kap. 3 och 14 §§ samt 47 kap. 24 §; se jämväl 22 kap. 5 §). Måhända bör övervägas huruvida genom lagändring förutsättningarna för att på ett eller annat sätt uppdelat ett omfattande brottmål i flera rättegångar må kunna vidgas. Och det kan vara påkallat att, såsom ock är avsett, även i övrigt undersöka behovet av särskilda processuella regler för de fall då en rättegång kräver en mycket långvarig huvudförhandling. Härvid torde tillika böra prövas i vilken mån det på grund av numera vunna erfarenheter kan anses erforderligt att genom lagändring eller organisatoriska åtgärder, eller bådadera, förbättra förberedelseförfarandet på sådant sätt att detta helt kan fylla sin betydelsefulla uppgift att möjliggöra en i egentlig mening koncentrerad handläggning vid domstolarna.

Med hänsyn till vad sålunda anförts finner sig lagrådet icke kunna tillstyrka det föreliggande lagförslaget.»

Propositionen.

I anledning av lagrådets yttrande anförde departementschefen.

»Som jag nämnde vid remissen till lagrådet har förevarande lagstiftningsärende aktualiserats av att kritik framförts mot de bestämmelser i rättegångsbalken som reglerar möjligheterna att meddela uppskov i vidlyftiga rättegångar. Lagrådet har, i likhet med alla andra som haft att yttra sig i ärendet, vitsordat att bestämmelserna icke är tillfredsställande utan tarvar en uppmjukning. Emellertid har lagrådet icke ansett sig kunna tillstyrka det remitterade lagförslaget, därför att detta skulle lämna domstolarna möjlighet att i alltför stor utsträckning meddela uppskov och därigenom äventyra de viktiga grundprinciper varpå vår nya rättegångsordning bygger, främst koncentrationen.

Självfallet är det även enligt min mening nödvändigt att bevara nyssnämnda grundprinciper, vilkas vikt och betydelse jag understrukt vid lag-

rådsremissen. Man måste emellertid söka komma till rätta med det praktiska problemet, att uppskavsreglerna försvårar eller rentav hindrar genomförandet av exceptionellt vidlyftiga rättegångar. En process av den omfattning att huvudförhandlingen kräver en eller flera månaders tid kan man med nuvarande uppskavsregler vara viss om att kunna genomföra endast under särskilt gynnsamma omständigheter. Om nämligen rätten i början av förhandlingen beslutat ett uppskov, måhända av endast en dags varaktighet, är rätten, sedan förhandlingen därefter pågått i tio dagar, förhindrad att meddela ytterligare uppskov om än aldrig så kort. Skulle då mot slutet av huvudförhandlingen rättens ordförande, den tilltalade eller annan få förhinder någon dag och förhandlingarna i anledning därav få inställas, måste följaktligen hela rättegången tagas om från början. Detta är uppenbarligen icke tillfredsställande.

Lagrådet har antytt — liksom jag också gjort vid lagrådsremissen — att vissa andra utvägar än en jämkning av uppskavsreglerna är tänkbara. Man har beträffande tvistemål hänvisat till möjligheterna att meddela deldom eller mellandom, att hålla särskild huvudförhandling rörande sådan del av saken som må avgöras särskilt och att, om flera mål förenats till gemensam handläggning, åter särskilja målen. I fråga om brottmålen, som i detta sammanhang torde vara mest aktuella, har lagrådet erinrat om att rättegångsbalken ger möjlighet att uppdelat handläggningen av flera åtal under förutsättning att de ej väckts samtidigt och att till särskild rättegång utskilja skadeståndstalan om sådan föres i brottmål. Emellertid är dessa möjligheter tydligen icke tillräckliga. Lagrådet antyder också att man skulle kunna ge ökade möjligheter att uppdelat ett omfattande brottmål i flera delar. Visserligen torde de nuvarande reglerna i rättegångsbalken, som tvingar domstolen att företaga flera åtal till gemensam handläggning så snart de väckts samtidigt, icke vara fullt tillfredsställande utformade, men man synes dock icke genom en ändring på denna punkt kunna lösa alla de problem som uppkommer i särskilt stora rättegångar med åtal för många brott. De straffrättsliga principer som kräver ett enhetligt bedömande av flerfaldig brottslighet kan hindra ett avdömande brott för brott; påföljdens riktiga bestämmande kräver nämligen att alltför långt gående uppdelning av målet undvikes.

Lagrådet nämner slutligen även, att det kan vara erforderligt att förbättra förberedelseförfarandet så att detta bättre kan tillgodose kravet på koncentration i rättegångarna. Därmed berör lagrådet ett problem som utan tvekan är synnerligen betydelsefullt, och det ingår i rättegångskommitténs åligganden att ägna sin uppmärksamhet åt detsamma. Problemet gäller också åklagarorganisationens uppbyggnad och är således mycket omfattande; vilka lösningar som därvid kunna vara praktiskt möjliga är tydligen i dagens läge icke gott att säga.

Visserligen är det alltså tänkbart, att vissa andra reformer skulle kunna bidra till lösandet av de svårigheter de exceptionellt stora rättegångarna erbjuder. Såsom förut nämnts ingår detta problem bland rättegångskomit-

téns uppgifter. Det är också kommittén obetaget att i ett större sammanhang ompröva den här föreslagna lagändringens lämplighet. Men det synes uppenbart att eventuellt blivande reformer i varje fall icke förrän efter avsevärd tid kan skapa tillfredsställande anordningar för att lösa de föreliggande svårigheterna. Jag vill också framhålla, att samtliga andra remissinstanser i princip anslutit sig till förslaget.

Enligt min mening föreligger således ett påtagligt behov av en lagändring. Närmast ligger därvid till hands att, såsom föreslagits i departementspromemorian, möjliggöra vissa undantag från den s. k. tvåveckorsregeln. Den har i remissyttrandena allmänt erkänts vara mindre lämplig såsom en yttersta begränsning av möjligheterna att efter uppskov fortsätta huvudförhandlingen utan att vara nödsakad att taga om denna från början.

Med hänsyn till det anförda finner jag mig böra i princip vidhålla det till lagrådet remitterade förslaget. I anledning av den kritik som framställts mot den till lagrådet remitterade lagtexten torde emellertid en jämkning böra vidtagas i denna. Av formuleringen bör således direkt framgå att undantagsregeln är avsedd att tillämpas endast i synnerligen vidlyftiga mål, varmed jag avser mål vari huvudförhandlingen kan befaras räcka en eller flera månader. Först om ett mål är av denna vidlyftighet, är riskerna för att tvåveckorsregeln kan hindra ett genomförande av huvudförhandlingen verkligt påtagliga och endast i ett sådant mål blir olägenheterna av en tvungen omtagning från början av hela rättegången så betydande att de motiverar en undantagsregel. Därest denna begränsas till nu avsedda mål, kan dess skadliga inverkan på koncentrationen rimligtvis icke bliva av den beskaffenheten att den kan åberopas som ett skäl mot regeln. Om ett mål för sin handläggning kräver en eller flera månader, blir tydligen en förskjutning på ytterligare ett par veckor i allmänhet helt betydelselös för möjligheten att hålla det hela aktuellt. I dylika fall har ju redan själva processmaterialets vidlyftighet omöjliggjort en sådan koncentration av förhandlingen som avses i rättegångsbalken.

Lagrådet har särskilt åberopat ett uttalande av advokatsamfundet, enligt vilket den föreslagna undantagsregeln medgäve avvikelser från de vanliga uppskavsreglerna i snart sagt vilken utsträckning som helst, allenast med den inskränkning som följde av domstolens skälighetsprövning. Häremot kan emellertid anföras att lagförslaget icke på något sätt rubbar rättegångsbalkens bestämmelser om vad som må utgöra skäl till uppskov. Reglerna härom är mycket restriktiva och det synes knappast kunna antagas att det i en rättegång skulle kunna föreligga laga anledning till ofta återkommande tidsobegränsade uppskov.

För att skapa ytterligare garantier mot att ett uppskovssystem vinner insteg genom den föreslagna undantagsregeln är jag nu med hänsyn till vad lagrådet anført, trots vissa betänkligheter, beredd att upptaga en tanke på särskilda kontrollföreskrifter som framfördes under remissbehandlingen av departementspromemorian men som jag vid lagrådsremissen avvisade. Jag avser sålunda att, om lagförslaget antages, föreslå en föreskrift om skyldig-

het för underrätterna — de domstolar för vilka det nu behandlade spörsmålet har sin egentliga aktualitet — att till vederbörande hovrätt göra anmälan varje gång undantagsregeln blir tilläpplad. Härigenom kan hållas en fortlöpande kontroll över att tillämpningen av denna regel begränsas till de speciella fall, för vilka den är avsedd, och att den icke tillgripes i andra mål. Med det utomordentligt snäva tillämpningsområde som undantagsregeln erhåller kommer det icke att bli någon betungande anmälningsskyldighet som ålägges underrätterna.»

Utskottet.

Såsom departementschefen framhållit har det visat sig att i mycket omfattande rättegångar nu gällande bestämmelser om förutsättningarna för hållande av fortsatt huvudförhandling (den s. k. tvåveckorsregeln) kan leda till mindre tillfredsställande resultat. Det kan sålunda i en process av sådan omfattning att huvudförhandlingen kräver mycket lång tid inträffa att, om det mot slutet av huvudförhandlingen blir nödvändigt med ett uppskov endast under någon dag och sådant uppskov tidigare förekommit, hela rättegången måste tagas om från början. Detta är såsom departementschefen anfört uppenbarligen icke tillfredsställande.

1951 års rättegångskommitté har bl. a. till uppgift att verkställa en allmän översyn av frågan om behandlingen av vidlyftiga mål. Emellertid har kommittén till följd av omständigheter som redovisats i propositionen sett sig nödsakad att något uppskjuta den fortsatta behandlingen av denna fråga. Enligt departementschefens mening föreligger dock ett påtagligt behov av att i avbidan på kommitténs arbete på förevarande område söka komma till rätta med föreliggande problem. I propositionen föreslås därför ökade möjligheter att, om det i synnerligen vidlyftiga rättegångsmål blir nödvändigt med uppskov under huvudförhandlingen, därefter fortsätta denna i stället för att hålla ny huvudförhandling. Departementschefen har anfört, att det skall vara rättegångskommittén obetaget att i ett större sammanhang ompröva den här föreslagna lagregelns lämplighet.

Lagrådet, som i likhet med samtliga remissinstanser funnit att en uppmjukning av tvåveckorsregeln i fråga om mål av alldeles särskild vidlyftighet synes vara önskvärd, har ansett att förslaget innebär avsevärda risker att de för hela rättegångsreformen grundläggande principerna om rättegångens muntlighet, koncentration och omedelbarhet därigenom kunde komma att äventyras och har fördenskull funnit sig icke kunna tillstyrka förslaget. Särskilt har lagrådet vänt sig mot den allmänna avfattningen av förutsättningarna för tillämpning av den föreslagna undantagsregeln. Syftet att tillåta avvikelser från tvåveckorsregeln blott i rena undantagsfall hade icke kommit till uttryck i lagtexten och skulle ej heller göra det med det tillägg som sedermera fogats till förslaget.

Enligt motionärernas mening kunde lagrådets synpunkter tillgodoses på

så sätt att man vid utformandet av undantagsregeln utgår från det förhållandet hur lång tid huvudförhandlingen enligt rättens planering finnes kräva. Lämpligen syntes böra gälla att målets handläggning vid huvudförhandling finnes kräva längre tid än fyra veckor.

Av departementschefens anförande framgår, att han med synnerligen vidlyftiga mål avser mål vari huvudförhandlingen kan befaras räcka en eller flera månader.

Utskottet anser, att man nu icke kan undgå att i avbidan på rättegångskommitténs allmänna översyn av frågan om behandlingen av vidlyftiga mål införa ett undantag från tvåveckorsregeln för mål av exceptionell omfattning. Denna regel bör dock vara så avfattad att i själva lagtexten närmare anges, vilka mål som är av den vidlyftighet att det kan komma i fråga att göra undantag från tvåveckorsregeln. Det synes därför lämpligt att orden »där ej i synnerligen vidlyftigt mål» i förslaget utbytes mot »om ej i mål av sådan omfattning att huvudförhandlingen beräknas kräva minst fyra veckor». Utskottet vill emellertid starkt betona, att införandet av en undantagsregel på förevarande område endast får betraktas som en tillfällig lösning av frågan om behandlingen av vidlyftiga mål. Såsom departementschefen anfört skall rättegångskommittén i sitt fortsatta arbete vara oförhindrad att ompröva lämpligheten av denna regel.

Departementschefen har vidare uttalat, att han har för avsikt att, om lagförslaget antages, låta i administrativ ordning införa en regel om skyldighet för underrätterna att till vederbörande hovrätt göra anmälan varje gång undantagsregeln blir tillämplad. Härigenom kunde hållas fortlöpande kontroll över att tillämpningen av denna regel begränsades till de speciella fall, för vilka den vore avsedd, och att den icke tillgreps i andra mål. Motionärerna anser att en sådan anmälningsskyldighet med hänsyn till dess stora principiella betydelse bör införas i lagen. Även utskottet finner lämpligt att anmälningsskyldighet stadgas för att ytterligare garantier skall skapas mot att ett uppskovssystem, i likhet med vad som förekom under den äldre rättegångsordningens tid, vinner insteg genom undantagsregeln. Tillräckliga skäl torde emellertid icke föreligga att nu i lag meddela bestämmelser om sådan anmälningsskyldighet utan torde det vara till fyllest att föreskrifter härom utfärdas i administrativ ordning.

Motionärerna har slutligen föreslagit sådan ändring i 45 kap. 3 § rättegångsbalken att det skall bli möjligt för rätten att särskilja samtidigt väckta åtal för flera brott. Fråga om sådan jämkning av bestämmelserna i nämnda lagrum upptogs vid remissbehandlingen av riksåklagarämbetet och styrelsen för advokatsamfundet. Även lagrådet ifrågasatte huruvida icke förutsättningarna för att på ett eller annat sätt uppdelat ett omfattande brottmål i flera rättegångar skulle kunna vidgas. Av vad departementschefen anfört framgår, att detta problem ingår bland rättegångskommitténs uppgifter och att departementschefen ansett att denna fråga ej behöver upptagas i förevarande sammanhang utan bör närmare utredas av kommittén. Enligt utskottets mening synes det icke vara påkallat att nu genomföra en lagändring

i detta hänseende, utan resultatet av rättegångskommitténs arbete i denna fråga bör avvaktas innan ytterligare åtgärder vidtages.

Under hänvisning till det anförda får utskottet hemställa,

A) att riksdagen — med förklaring, att riksdagen funnit vissa ändringar böra vidtagas i det genom propositionen framlagda lagförslaget — måtte för sin del antaga följande förslag till

(Kungl. Maj:ts förslag.)

(Utskottets förslag.)

L a g

om ändrad lydelse av 43 kap. 11 § och 46 kap. 11 § rättegångsbalken.

Härigenom förordnas, att 43 kap. 11 § och 46 kap. 11 § rättegångsbalken skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

43 kap.

11 §.

Huvudförhandlingen skall — — — kan ske.

Återupptages målet till slutlig handläggning inom två veckor från dagen för första förhandlingens avslutande, må huvudförhandlingen fortsättas. I annat fall skall ny huvudförhandling hållas, där ej i synnerligen vidlyftigt mål rätten med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller annan särskild omständighet finner synnerliga skäl att i stället fortsatt huvudförhandling hålles.

Återupptages målet till slutlig handläggning inom två veckor från dagen för första förhandlingens avslutande, må huvudförhandlingen fortsättas. I annat fall skall ny huvudförhandling hållas, om ej i mål av sådan omfattning att huvudförhandlingen beräknas kräva minst fyra veckor rätten med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller annan särskild omständighet finner synnerliga skäl att i stället fortsatt huvudförhandling hålles.

Till uppskjuten — — — hans utewaro.

46 kap.

11 §.

Huvudförhandlingen skall — — — är nödvändigt.

Återupptages målet till slutlig handläggning inom två veckor från dagen för första förhandlingens avslutande, må huvudförhandlingen fortsättas. I annat fall skall ny huvudförhandling hållas, där ej i syn-

nerligen vidlyftigt mål rätten med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller annan särskild omständighet finner synnerliga skäl att i stället fortsatt huvudförhandling hålles.

*(Kungl. Maj:ts förslag.)**(Utskottets förslag.)*

*nerligen vidlyftigt mål rätten med av sådan omfattning att huvudförhän-
sytill utredningens beskaffen- handlingen beräknas kräva minst
het eller annan särskild omständig- fyra veckor rätten med hänsyn till
het finner synnerliga skäl att i stäl- utredningens beskaffenhet eller an-
let fortsatt huvudförhandling hålles. nan särskild omständighet finner
synnerliga skäl att i stället fortsatt
huvudförhandling hålles.*

Till uppskjuten — — — i 45 kap. 15 § sägs.

Denna lag träder i kraft dagen efter den då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling.

B) att motionerna I: 488 och II: 604, i den mån de icke kan anses besvarade genom vad utskottet ovan under A) hemställt, icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 21 maj 1953.

På första lagutskottets vägnar:

OLOV RYLANDER.

Vid detta ärendes behandling ha närvarit

från första kammaren: herrar Ahlkvist, Olofsson, Lodenius, Lundgren, fru Sjöström-Bengtsson, herrar Göransson, Pettersson och Franzén;

från andra kammaren: herrar Rylander, Landgren, Gezelius, Hedqvist, fru Johansson i Skövde, fru Löfqvist, herrar Helén och Andersson i Björkäng.